
АРИСТОТЕЛЕВА «УСІЯ»: між субстанцією, сутністю і неперекладністю

Мета дослідження: проаналізувати значення Аристотелевого терміна οὐσία в двох ключових текстах Аристотеля («Категорії» 1–5 та сьома книга «Метафізики», або книга Z) і визначити, яким є найкращий варіант відтворення цього терміна українською мовою.

1. Вихідна термінологія. Для опису міркувань Аристотеля було вжито українські відповідники деяких базових термінів, використані в раніше опублікованому перекладі фрагменту «Категорій» [Весель, Листопад, Панич: 2012]: κατηγορέω = «присуджувати»; κατηγορία = «присудження», тобто «тип присудків»; κατηγοροῦμένον = власне «присудок»; ὑποκείμενον = «підмет». Всі ці терміни я вживаю водночас у логіко-граматичному та онтологічному значенні. Термін οὐσία по ходу аналізу термінології Аристотеля я інколи умовно відтворюю транслітерацією («усія») задля граматичної зручності (відмінювання за правилами української мови).

2. Значення терміна οὐσία в «Категоріях». На початку «Категорій» Аристотель аналізує судження, роблячи з цього аналізу водночас і граматичні, і онтологічні висновки. Предметом судження є підмет (ὑποκείμενον). Зміст судження можна класифікувати, поділивши його на десять типових «присуджень»: οὐσία, «скільки», «яке», «стосовно чого», «де», «коли», «бути розташованим», «мати [стан]», «діяти», «заснавати [дії]». У цьому переліку οὐσία посідає особливе місце, оскільки у «найголовнішому» та «найпершому» значенні вона

якраз-то не є «присудженням», бо у цьому значенні вона «не говориться про жоден підмет і не перебуває в жодному підметі» (Cat. 2a.11-14)¹.

Відповідно, дещо є усією у «найголовнішому» та «найпершому» значенні, тобто «першою усією», якщо воно: (1) є підметом (адже все, крім «перших усій», «або мовиться про перші усії як про підмети, або існує в них як у підметах» — Cat. 2a.34); (2) не є присудком («не говориться про жоден підмет»); (3) «не перебуває в жодному підметі» (тобто не є частиною якогось іншого одиничного сушого). Прикладом так зрозумілої усії можуть бути «ця людина» або «цей кінь».

Разом з тим, одиничне суще завжди є частиною сукупного *не-одиничного* сушого: а саме, множини представників виду (εἶδος) або роду (γένος). Це зауваження описує перехід думки Аристотеля від так званих «перших» до так званих «других усій», якими є види та «роди цих видів» (τῶν εἰδῶν τούτων γένη — Cat. 2a.16). На відміну від перших усій, другі усії можуть бути присудками; але це особливі присудки, бо «з присудків лише вони виявляють першу усію» (μόνα γὰρ δηλοῖ τὴν πρώτην οὐσίαν τῶν κατηγορουμένων — Cat. 2b.32).

Отже, термін οὐσία в «Категоріях» позначає «дещо онтологічно первинне». Позначивши терміном οὐσία «дещо онтологічно первинне», Аристотель далі питає: а що саме є усією (тобто що саме є онтологічно первинним)? Відповідь: судячи зі структури нашого мовлення (підмети/присудки), онтологічно первинні, по-перше, одиничні речі (як підмети, що не можуть бути присудками), а також, по-друге, роди та види (як особливі типи присудків — такі, що безпосередньо вказують на одиничні речі). Це й є, відповідно, «перші» та «другі» усії.

3. Значення терміна οὐσία в «Метафізиці-Z». На початку книги Z Аристотель пише, що про οὐσία кажуть у чотирьох основних значеннях: (1) τὸ τί ἦν εἶναι (= «те, чим [завжди] було [і є] бути [чомусь]» = чимбутність); (2) «загальне» (τὸ καθόλου); (3) «рід» (τὸ γένος); (4) «підмет» (τὸ ὑποκειμενον) (Met. 1028b.34–36). Одразу додається уточнення: йдеться не просто про «підмет», а саме про *перший підмет* (τὸ ὑποκειμενον πρῶτον — Met. 1028b.37), оскільки під підметом можна розуміти (4а) «форму» (μορφή), (4б) «речовину» або «матерію» (ὕλη), і (4в) «те, що [складається] з того й того» (τὸ ἐκ τούτων — себто, сполучення форми та речовини) (Met. 1029a.3).

3.1. «Загальне» (τὸ καθόλου) не є усією. «Схоже, неможливо бути усією будь-чому, названому загальним» (Met. 1038b.9). Адже «усія [тут: ”перша” в розумінні “Категорій”] не говориться про підмет», а «загальне завжди говориться про підмет» (Met. 1038b.15–16).

3.2. «Рід» (τὸ γένος) не є усією. Рід є складовою визначення («нічого іншого немає у визначенні, крім насамперед сказаного роду і [видової] відмінності» — Met. 1037b.29), а «визначення є висловлюванням, і [саме висловлюванням] про усію» (Met. 1037b.26).

¹ Грецькі тексти Аристотеля цитовано за електронним виданням у бібліотеці TLG 8.0.

3.3. «Чимбутність» (τὸ τί ἦν εἶναι) не є усією. Завважмо одразу, що термін «сутність» (англ./фр. *essence*) в різних традиціях використовують і для перекладу οὐσία, і для перекладу τὸ τί ἦν εἶναι. Останній варіант часто сполучається перекладом οὐσία як «субстанція» (англ./фр. *substance*). Це породжує карколомну термінологічну ситуацію в деяких західних коментарях, коли досить просте Аристотелеве питання «Чи є чимбутність усією?» набуває парадоксального вигляду «Чи є сутність субстанцією?» [Yu, 2003: р. 98].

Що таке, власне, «чимбутність»? Це «те, чим *не може не бути* X, допоки це X є собою». При цьому «чимбутність X» не є чимось окремим від цього самого X. Якби це було не так, каже Аристотель, довелось би визнати, що «благое не є благом», «сущее не є сущим», а «єдине не є єдиним» (Met. 1031b.9).

Усія — хай би чим вона була — є чимось сущим, отже, *усії (як і будь-якому суццюму) притаманна чимбутність* (= «те, чим усія не може не бути, допоки вона є собою»). Важливо додати, що лише чимбутності усій повністю збігаються з самими усіями; натомість чимбутності будь-якого іншого суццюго не повністю збігаються з цим сущим (див.: Met. 1030a.29–32, 1031a.14–15, 1032a.5–6).

В кожному разі, якщо можливо казати про «чимбутності усій», з цього одразу випливає, що чимбутність не є усією.

3.4. Отже, усією має бути «підмет» (τὸ ὑποκείμενον). Але в якому розумінні підмета?

3.4.1. «Речовина» (ὑλη). Речовина виявляється усією, якщо виходити з розуміння усії як підмета (як у «Категоріях»): тобто усія — це «те, що не стосовно підмета, але стосовно нього інше» (Met. 1029a.9).

Але речовина не може бути усією, оскільки «все присуджується усії, а вона сама речовині» (Met. 1029a.23–24). Тобто речовина насправді стає підметом всіляких присуджень (= «категорій») лише після того, як речовині буде присуджено усію!

Крім того, ὑλη («речовині») не притаманна чимбутність, бо ὑλη як такій взагалі не притаманне «те, чим завжди було і є бути ὑλη»: адже вона здобуває первинну визначеність лише у сполученні з усією, і лише у складі цього сполучення вона може також здобувати визначеність в усіх інших відношеннях.

Важливе для онтології Аристотеля питання: чи існує ὑλη до сполучення і поза сполученням з усією? Відповідь: ні, не існує, бо ὑλη «не має окремого існування, але завжди пов'язана з протилежним» (ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ' ἄεὶ μετ' ἐναντιώσεως — «Про виникнення і руйнацію», 329a.26–27). Отже, ὑλη можна відокремити лише аналітично (тоді вона «ніяка»), онтологічно ж вона завжди має якусь визначеність, але не від себе самої.

3.4.2. Сполучення речовини з формою. Сполучення речовини з формою в «Метафізиці» визнається таким, що заслуговує на статус усії, але не первинної усії.

Це означає, що вторинними усіями «Метафізики» виявляються «перші усії» «Категорій».

Оскільки ж ці «перші усії Категорій» тепер виявляються складеними (форма+речовина), залишається зробити ще один крок і визначити, що з цього є «первинною усією». Ми вже знаємо, що це не речовина. Отже, це має бути форма.

3.4.3. *Форма* (*μορφή + εἶδος*). Зауваження щодо перекладу: тут доречно вести мову саме про «форму», а не про εἶδος (або, через транслітерацію, «ейдос»), оскільки: (1) Аристотель вживає у книзі Z терміни *μορφή* та *εἶδος* без чіткого розрізнення і (2) *εἶδος* — не лише «форма», а й «вид», але у значенні «вид» цей термін позначає «другі усії» «Категорій», а у значенні «форма» позначає «первинні усії» «Метафізики».

Варто звернути увагу на зміну критерію первинної усії: тепер це не «підмет», а «перша причина». За словами Аристотеля, «це ж усія кожного (бо це первинна причина його буття)» (Met. 1041b.28).

Взявши до уваги ці прояснення значення термінів, можна побачити прозоре значення у таких позірно карколомних висловах Аристотеля, як «усією я називаю чимбутність без речовини» (*λέγω δὲ οὐσίαν ἄνευ ὕλης τὸ τί ἦν εἶναι* — Met. 1032b.14), або «формою я називаю чимбутність кожного і його первинну усією» (*εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι ἐκάστου καὶ τὴν πρώτην οὐσίαν* — Met. 1032b.14). Справді, чимбутність цілого, складеного з форми та речовини, визначена саме його формою, тобто вона і є його первинною усією; разом з тим, у формі як такій, що, будучи усією, визначає чимбутність цілого, немає речовини.

Наприклад, для істоти (*ζῷον*), складеної з душі та тіла, її душа — це водночас «усія, і форма, і чимбутність цього тіла» (*οὐσία καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοῖϋδε σώματι* — Met. 1035b.16). Суперечності чи плутанини немає, оскільки «усія», «форма» і «чимбутність» характеризують одне й те саме тіло в різних відношеннях: (1) усія — це ознака душі як онтологічно первинної стосовно тіла та істоти як цілого; (2) форма — це те, чим душа стає для тіла, щоб воно стало істотою; (3) чимбутність — це душа як те, чим не може не бути одушевлене (*ἐμψύχου*) тіло, допоки воно є собою (тобто не тілом взагалі, а саме цим одушевленим тілом).

Позаяк форма є чимось, їй також притаманна чимбутність (= «те, чим не може не бути ця форма»). Але чимбутність форми не вказує ні на що інше, ніж сама ця форма (натомість чимбутність складеного цілого вказує на дещо інше, ніж саме це ціле: тобто знов-таки на його форму). Ту саму думку можна висловити інакше: *форми є первинними усіями не лише стосовно всього решти, а й стосовно самих себе; кожна форма є власною первинною усією і власною чимбутністю*.

Важливе для онтології Аристотеля питання: чи існує форма до сполучення з речовиною? Відповідь потребує окремого доведення, але відповідь негативна: ні, не існує. Ба більше: можна довести, що ця характеристика форми поширюється також і на божественний ум (*νοῦς θεϊότητος*). Від нього, як особливої форми, залежать «небо і природа» (Met. 1072b.14), тобто він є вихідним принципом (*ἀρχή*) устрою космосу; але він принципово *не є транс-*

цендентним матеріальному космосу, і в цьому його докорінна відмінність від християнського Бога-Творця. Іншими словами, Аристотель «онтологічний іманентист», тобто його «форми» та «речовина» іманентні суццю і можуть відокремлюватися від суццю лише аналітично (*in intellectu*), але не онтологічно (*in re*). (Докладне обґрунтування цієї тези див. зокрема у Л.М. де Рійка [De Rijk, 2002: р. 13–14, 51] і Майкла Лакса [Loux, 1991: р. 25, 168].)

Варто завважити, що ця іманентність форм загалом і бога зокрема в Аристотелевій онтології є локальним спростуванням тези Чарльза Тейлора про те, що суто іманентний світогляд вперше сформувався лише у ранньомодерній Європі. Серед нечисленних античних провісників цього «іманентного каркасу» Тейлор називає епікурейців, але відмовляється долучити до них «Аристотеля, чий Бог грає вирішальну роль у космосі, оскільки є полюсом його тяжіння» [Тейлор, 2013: с. 36]. Насправді «вирішальна роль» Бога у космосі Аристотеля, навіть якщо ми іменуваватимемо цю істоту (ζῶον) «Богом» з великої літери, жодним чином не доводить його трансцендентності; натомість загальний устрій Аристотелевої онтології радше схиляє нас до заперечення такої трансцендентної перспективи.

5. Аналіз варіантів перекладу Аристотелевого οὐσία в описаному контексті.

5.1. Субстанція. Традиція цього перекладу йде від латинської античності (зокрема, Боецій).

Головна проблема з цим перекладом — подвійна конотація терміна «субстанція»: а) «те, що стоїть під чи ґрунтує речі»; б) «конкретний вид за садового суццю», а саме, «індивідуальна річ чи об'єкт» [Robinson, 2014].

У першому з цих значень, «субстанцію» фактично описують як ὑποκειμενον, а не як οὐσία. Втім, відтворення οὐσία як «того-що-стоїть-під» (*substantia*) є неприпустимо однобічним і відверто інтерпретативним. Перекладаючи οὐσία як *substantia* і водночас ὑποκειμενον як *subjectum*, латинські автори затьмарили змістовну різницю між цими двома грецькими термінами, оскільки носіям інших мов, крім латини, просто неможливо, а носіям латини, поза філософсько-богословськими конвенціями, дуже важко відчутти скільки-небудь принципову різницю між тим, що «стоїть під» (*substantia*), «лежить під» (ὑποκειμενον) і «кинута під» (*sub-jectum*).

Щодо другого значення, вказаного Робінсоном, ця конотація прийнятна для «перших усій» у «Категоріях», але принципово не відповідає розумінню «первинних усій» у «Метафізиці».

Варто зазначити, що ця «речовинна» конотація була притаманна латинському *substantia* від самого народження цього терміна. Переклад οὐσία терміном *субстанція* «фактично зобов'язував сказати, що субстанцією у власному сенсі слова не є те, що можна сприйняти почуттями (*sensibus subjici potest*) — а це очевидно суперечило самому духові мови» [Куртин, 2011: с. 118].

Тонша різниця між термінами οὐσία та *substantia* полягає в тому, що οὐσία позначає, власне, не саме «суцце», а лише *ознаку* суццю, а саме — онтологічну первинність *якогось-то* суццю. Натомість *substantia* зазвичай сприймається

як термін, який негайно конотує відповідь на питання, «що є первинно сушцим» (наприклад, «Бог» або «матерія»). Тобто термін «субстанція» зазвичай позначає не «ознаку первинно сушого», а саме це первинне суще.

Правильне питання Аристотеля: «Що з сушого є усією?» Неправильне питання: «Чим із сушого є усія?» Втім, зазвичай, коментуючи Аристотеля, ставлять саме друге питання, а не перше.

Таким чином, переклад «субстанція» не прояснює Аристотелеве розуміння усії, а лише привносить додаткові складності, пов'язані з пост-Аристотелевою філософією.

5.2. Сутність. Традиція цього перекладу йде від латинської античності (зокрема, Апулей, Августин).

Переваги цього перекладу: (1) словотворча модель, споріднена з οὐσία; (2) відсутність конотацій «речовинності» (ближче до «первинних усій» «Метафізики»).

Проблеми з цим перекладом: (1) «конкуренція» з τὸ τί ἦν εἶναι (є традиція перекладати цей вираз також як «сутність»); (2) переклад «сутність» не годиться для «Категорій», бо «як можуть бути першими сутностями речі, які мають спільні сутності?» [Loux, 2008: р. X].

5.3. Контекстуальний переклад. Багатозначність Аристотелевого οὐσία природно наводить на думку, що цей термін заслуговує на різний переклад у різних контекстах.

Приклад опису такої багатозначності надає Л.М. де Рійк. На його думку, (1) первинне значення віддієслівного іменника οὐσία можна назвати «гіпархійним»: «тут є щось наявне у певний спосіб»; (2) найближчим похідним від нього є значення «бути тут» чи «траплятися десь». Своєю чергою, це загальне значення можна конкретизувати в інтенсійний та екстенсійний спосіб; (3) інтенсійно οὐσία позначає «те, що спричиняє наявність речі (або її даність як такої-то), тобто «буттєвість»; (4) натомість в екстенсійному чи конкретному значенні οὐσία інколи (4а) узагальнено позначає «всі конкретні речі разом, що мають буттєвість, тобто весь всесвіт конкретних речей, з яких складається природа», але здебільшого (4б) позначає «той рід сушого, що має «буттєвість» насамперед, тобто «субстанцію», або індивідуальну, субсистентну річ, яка може бути субстратом акцидентальних суших» [De Rijck, 2002: р. 52–53]. Інші приклади семантичного розшарування Аристотелевого терміна οὐσία див. у Вернера Маркса [Marx, 1977: р. 18–19] і Чарльза Кана [Kahn, 2003: р. 461–462].

Прецедент систематичного і ретельного контекстуального перекладу οὐσία надає французьке видання «Усія в грецькій філософії від витоків до Аристотеля» [Motte, Somville, 2008]. Перевагою такого підходу є ретельне обґрунтування за контекстом, коли οὐσία — це коли «сутність», коли «субстанція», а коли щось третє («буття», «суще» абощо). Але в такого підходу є свій «камінь спотикання»: це ситуації, коли, на думку коментаторів, οὐσία в конкретному місці означає і «сутність», і «субстанцію» [Motte, Somville, 2008: р. 374 etc.]. Фіксація таких складних місць є цілком прийнятною для

аналітичного опису, але явно не придатна для перекладу. Крім того, у разі застосування такого підходу саме для перекладу ми взагалі позбавимо читача будь-якої можливості побачити у тексті «слід» єдиного Аристотелевого терміна (який просто «розчиниться» в низці контекстуальних перекладів).

5.4. Неологізм. Підстави для пошуку неологізму: (1) термін οὐσία в контексті Аристотелевого філософування не звідний ні до «сутності», ні до «субстанції», ні навіть до суми того й іншого; (2) загалом латинська філософська термінологія накладається на грецьку не більшою мірою, ніж сучасна німецька на французьку або англійська на російську.

Приклад неологізму: французьке *étance* [Motte, Somville, 2008: p. 384]. Проте дослідниця, яка згадала цей неологізм, відмовляється від ідеї перекладати ним Аристотелеве οὐσία через недостатню гнучкість цього французького аналогу.

Інший приклад неологізму: українське «єство» (йдеться про «семантичний неологізм», тобто використання наявного слова в новому значенні) [Панич, 2013а: с. 348]. Проте у практиці слововжитку «єство» — це щось середнє між латинським *essentia* і грецьким φύσις, тобто не зовсім οὐσία.

5.5. Транслітерація. Підстави для транслітерації: (1) неприйнятність перекладів «сутність» та «субстанція» через їхню надмірну однобічність; (2) неприйнятність контекстуального перекладу через повну втрату оригінального терміна; відсутність догідного неологізму.

Прецедент систематичного відтворення Аристотелевого οὐσία транслітерацією див.: [Frede, Patzig, 1988]. Аналітичне вмотивування такого рішення див. також у: [Loux, 2008: p. 16; De Rijk, 2002: p. 403].

Проблеми з транслітерацією οὐσία: (1) введення нового «загадкового» терміна (втім, з точки зору стратегії звернення тексту перекладу до його читача це може бути не лише «мінусом», але й «плюсом»); (2) потреба в розлогіх коментарях до перекладу (втім, того самого потребує і контекстуальний переклад).

6. Загальний висновок з порівняння варіантів відтворення Аристотелевого οὐσία українською мовою. Переклади «сутність» та «субстанція» слід визнати однаково невдалими через їхню неприпустиму однобічність, а також через те, що вони обидва накидають Аристотелеві проблематику пост-Аристотелевої філософії.

Контекстуальний переклад виправляє цей недолік однобічності за рахунок повної втрати в перекладі оригінального Аристотелевого терміна. Таке рішення припустимо для аналітичної праці, але не для власне перекладу Аристотелевих текстів.

В українській мові немає лексичної одиниці, яку можна було б використати для перекладу οὐσία як семантичний неологізм.

Відтворення οὐσία транслітерацією («усія» — за прецедентами «логос», «категорія», «агора» тощо) є найменш травматичним для перекладу і коментування Аристотелевих текстів українською мовою.

Обговорення

Володимир Волковський: Якщо не підходить переклад «сутність», можливо, слід вжити переклад «суть»? Це етимологічно ближче до οὐσία, похідного від дієслова «бути» (εἶναι), тому це відсилає до οὐσία, відсилає до дієслова «бути» і водночас відрізняє οὐσία від чимбутності, субстанції, сутності і так далі. Зрештою, «суть» — це повсякденне українське слово, яке вживають набагато частіше, ніж «сутність», і воно має вказувати на «суть буття», «суть світу», «суть речі». Щодо латинських перекладів: переклад *essentia/substantia*, це зрозуміло, але є ще переклад *ente* і *entitas*. Яке місце вони посідають на цій мапі категорій?

Олексій Панич: Як варіанти латинського перекладу — можливо, хоча це не розв'язує питання українського перекладу. Щодо «суть» — тут мене зупиняють два моменти. По-перше, «суть» також — є прецеденти — використовували для перекладу τὸ τί ἦν εἶναι. Наприклад, Кубіцький перекладає οὐσία як «сущность», а τὸ τί ἦν εἶναι — як «суть бытия вещи». Дуже темно. І, знов-таки, це далекувато від тих конотацій οὐσία, які передають латинським *substantia*. Я ж не кажу, що «субстанція» зовсім невідповідна до «усії»: це частина конотацій, частина смислового спектру, і «суть», як і «сутність», відводить нас від цієї частини смислового спектру надто далеко. Наприклад, сказати про «перші усії» «Категорій», про одиничну річ, що це «суть» — це трошки контрінтуїтивно. «Оцей кінь» — це «суть». Не рід, не вид, а «оцей кінь». Оце ми називаємо «суть». Ну... важкувато.

Сергій Пролєсв: Ви добре показали труднощі перекладу, але чи не здається вам, що в принципі такі самі труднощі ми завжди матимемо з практично будь-яким суттєво навантаженим контентом? Тобто чи спроможні ми взагалі вибудувувати стратегію перекладу, перекладаючи слово? Чи не є це спробою, яка просто не має повноцінного розв'язання? Зрештою, ми ж розуміємо, що перекладаємо мову, мову Аристотеля. Це — «мовна практика»; можна давати будь-які визначення, але ж зрозуміло, що ми мали б зрозуміти мовлення Аристотеля, а не оце слово. І коли ми намагаємося зрозуміти слово, відшукати йому аналог, відриваючи це завдання... Я розумію, що з точки зору прагматики перекладу моє питання взагалі там десь ширяє у хмарах, але все ж таки це принципове питання. Бо якщо ми не перекладаємо мову, а намагаємося перекладати те слово, відшукуючи аналоги для окремих слів поза контекстом перекладу мови, то ми нездатні й перекласти окремі слова. Отаке в мене питання — застереження — побоювання...

Олексій Панич: Я б не сказав, що це питання далеке від прагматики перекладу. Але Ви ж бачите, скільки мені довелося ввести термінів для того, щоб відтворити хоча б мінімальний контекст терміна οὐσία і хоч якось його перекласти. Якби я не ввів усі ці «підмети», «присудки» і «чимбутності», не було б чим оперувати. Я навів прецедент: Фреде і Патциг показали, як можна цілісно відтворити текст «Метафізики-Z», використовуючи транслітерацію *ousia*. Якби я перекладав «Z» (в принципі, це не є неможливе завдання),

я б, напевно, так і зробив. Я просто вмотивував, чому. Але, безперечно, тут потрібно мислити мовою, мислити контекстом. Якщо ми хочемо, щоб Аристотель «заговорив» українською, він має «сказати» не один термін, а розгорнуто «висловитися», і тут щось-то буде відходити на другий план, щось-то на перший... це як калейдоскоп: ви повертаєте, і ті ж самі скельця утворюють інше сузір'я. Так і тут. Я спробував поставити в центр уваги саме термін *οὐσία* і оточити його рештою. Напевно, можна повернути і зробити інакше.

Сергій Пролев: Мене теж трохи бентежить і трохи насторожує поняття перекладу, яке ми застосовуємо. «Як перекласти?» Перепрошую, є переклад — і переклад. Переклад завжди відповідає певному запиту. Одна річ — коли йдеться про академічний переклад, це одне інтелектуальне завдання, інша справа — коли йдеться про переклад, так би мовити, широкого вжитку. Мені здається, що академічний переклад — це, за великим рахунком, не стільки переклад, скільки коментар. Це білінгва, яка близько до буквального тексту відтворює оригінал, і тут саме «усія» в українському перекладі була б цілком до місця, якщо її весь час супроводжує потужний коментар — ну, власне, як це потрібно в академічній ситуації. Лише такого типу білінгва може задовольнити строгий інтелектуальний запит. З іншого боку, може поруч з тим існувати переклад широкого вжитку, і не один, — як ми знаємо, так і в англійській мові, — який застосовує чи то «сутність», чи то «субстанцію», чи ще якусь там новацію, і це теж нормально. Тобто нам не треба зводити нашу проблему перекладу до одного слова «переклад», яке нібито має якесь універсальне значення. В культурній системі можуть існувати різні переклади, які просто розв'язують різні інтелектуальні завдання. Тоді, я б сказав, значно полегшуються навантаження на нашу психіку.

Олег Хома: Справа в тому, що оті хаотичні ужитки у нас вже є. А ось такого систематичного академічного перекладу ми ще не маємо. Лишилося в цей торт ще цю вишеньку вставити, от зараз ми її й шукаємо. Це найскладніше, мабуть.

Андрій Баумейстер: Одразу скажу, що я не пропоную великих тем і багато уривків з текстів. Але я написав статтю «Субстанція в Аристотеля», 61 сторінка, є в книзі «Біля джерел мислення і буття», я там наводжу двадцять сучасних різних інтерпретацій, тому я можу відіслати до неї. Так, вона є на сайті. Але з приводу повідомлення Олексія. Мені здається, що Олексій припустився двох маленьких помилок та однієї великої помилки. Скажу про маленькі помилки. Перша помилка: він підходить до текстів Аристотеля так, ніби Аристотель послідовно і несуперечливо промислює теорію усії. І хоче Аристотеля так виправити, так виписати йому його несуперечливий текст, що мене це захоплює і надихає. Але, знаючи тексти Аристотеля, я з жалем можу відзначити, що навіть у сьомій книзі «Метафізики», особливо в різних розсипаних фрагментах, немає тієї послідовності. Тому, коли автор пропонує щось більше за Аристотеля, послідовніше за Аристотеля, це у мене викликає повагу (*смійх у залі*). Друга маленька помилка стосується

того, що він — як Барбара Кассен казала — «лінгвістичний шовініст». Тому що він вважає, що мова вступає в якісь-то там інтимні стосунки з буттям. І от, таке латинське слово, як «субстанція», ну ніяк не може відобразити грецьку «усію», позаяк це слово суперечить структурі буття. Можна шукати інше якесь, але перекласти οὐσία як «субстанція» неможливо. Але я до цього зазначу, що, на жаль, по-перше, проблема в тому, що οὐσία має кілька значень, і Аристотель і Платон грають цими словами; по-друге, у нас є досвід європейських мов. На жаль, усі європейські мови — я читав усі переклади головними європейськими мовами — просто не мають ресурсів, вони використовують ресурси латини. У них завжди є *substantia* і *essentia*. Окрім німецької мови. Німецька — це особливий випадок. Ми ж, своїми слов'янськими мовами, потрапляємо в скрутне становище, оскільки ми шукаємо і всю свою енергію віддаємо пошуку того, чи це «суть», чи це «сутність», чи це «єство», і вся енергія йде в невідому сферу замість того, щоб просто перекласти терміном «субстанція», оскільки у нас є все ж таки традиція філософії модерну, і всі вони перекладали це як «субстанція». Джон Локк, Декарт, Спіноза, Ляйбніц... щоправда, останній ще «монаду» додав, але це просто була гра в грецькі слова. У нас немає іншого шляху. І мені здається, перекласти як «субстанція» і «сутність» — це відображало б буквально задуми Аристотеля. Субстанція — це носій сутності.

Отже, коли ми шукатимемо, ми втрачатимемо енергію. І я розумію — завершуючи цей другий момент — що, згідно з Олексієм, Аристотель розмовляє українською, коли ми його перекладаємо гарним українським словом «усія». Тобто гарна стратегія, коли Аристотель розмовляє українською мовою — це коли ми калькуємо грецьке слово «усія».

Ну, і велика помилка — з приводу якої ми з Олексієм і на Фейсбучі полемізували — стосується тези, що «ейдос» не може існувати поза «сінолоном». Σύνολον, латиною *compositum*, це складене з матерії і форми. Насправді не тільки ця сьома книга «Метафізики», а і весь корпус книг, які умовно називають «Метафізикою», містить багато посилань, починаючи з першої книги. Перша філософія шукає перші причини; коли класифікують науки в шостій книзі, перша філософія займається тим, що є нерухомим і *відокремленим* від матерії. Дванадцята книга починається з того, що, крім «сінолона», є ще «перша сутність», яка не є чимось матеріальним. І, нарешті, в дванадцятій книзі «Метафізики» є кілька суттєвих фрагментів, які вказують на те, що Бог не існує в матерії. Я наводив один з ключових фрагментів. І стверджувати, що сутності існують тільки як «сінолони», а Бог є матеріальним і іманентним світові, це йти проти текстів Аристотеля. Якщо Аристотель каже, що перша сутність існує поза світом, окремо від світу, він потрапляє у суперечність, коли Платон, відбиваючи атаки Аристотеля в «Парменіді», запускає старця Парменіда, для того, щоб у грецькій мові, в оригіналі, в рамках однієї сторінки, старець Парменід п'ять або шість разів каже, що «ти, Сократ молодий, маєш розуміти, що окремо не може існувати ідея».

Оцим «окремо» він грає, тобто Платон тут іронізує над Аристотелем, і повторює це «окремо, окремо, окремо». А в грецькому тексті Аристотелевої «Метафізики» *voûs* таки існує *окремо*. Тобто Аристотель критикує Платона за ідеї, відокремлені від речей, але припускає першу причину світу, яка існує окремо від усього світу. І це слово «окремо» там присутнє. Тому казати, що Бог іманентний, він пов'язаний з матерією, що сутності, або «усії», існують тільки в матерії, це суперечить самим текстам Аристотеля. Це моя третя теза.

Олег Білий: Ви знаєте, сьогоднішня дискусія мені нагадала бесіду Мартина Гайдегера з японським колегою. Вони обговорювали умови можливості будь-якого перекладу і дійшли, з їхнього погляду, закономірного висновку, що переклад як такий є настільки ж грандіозною проблемою, як і проблема буття як така. А я б сформулював так, що після ядерного апокаліпсису — і в цьому наше сподівання — виживуть, мабуть, горобець, суріпка, тарган і теорія перекладу.

Анатолій Ахутін (до Андрія Баумейстера): Тут маємо певну суперечність. На початку ви, говорячи про працю Олексія, сказали, що не треба шукати в Аристотеля однозначності та відсутності суперечностей самому собі, а наприкінці ви заявили, що це «суперечить текстові Аристотеля». Але Аристотель власне сам собі суперечить, причому саме в цьому питанні, що стосується «окремішності» форми. І суперечність ця є також в іншій темі — не «усії», а поряд — в «енергії» та «ентелехії». Вона стосується і того, і того, і саме цим терміном ці два поняття пов'язані.

Андрій Баумейстер: Можу сказати, що я не ставлю себе вище за Аристотеля. Якщо він суперечить собі, то я також не боюся собі суперечити. По-друге, зараз ми занурюємося в цікаві германевтичні дискусії. Олексій наводив сукупність текстів. Я також можу навести сукупність текстів, в яких ідеться про нематеріальність розуму. Але, крім цього, маємо також інші фрагменти, які побічно свідчать на користь моєї тези. Тобто ми беремо весь комплекс «Метафізики», а не просто викладаємо певні фрагменти. І згідно з цим комплексом «Метафізики», наприклад, матерія завжди пов'язана з потенційністю, натомість розум — це завжди актуальне, це енергія, чиста енергія, чиста (він підкреслює це слово!), що не містить у собі жодної потенційності. Або шоста книга «Метафізики», де він вказує, що перша філософія шукає першопринципи та причини поза матерією. Фізика — це речі, які в матерії та в русі, математика — це речі, які належать до матерії, але нерухомі, а перша філософія — вона нерухома і нематеріальна.

Анатолій Ахутін: Або: «і рухома, і нематеріальна».

Андрій Баумейстер: Там немає такого, в розумінні — у шостій книзі «Метафізики».

Анатолій Ахутін: Я хотів послатися саме на початок шостої книги, де вони повинні і разом бути, і окремо, і по той бік. І третій предмет покладено. Третій. Ось це і покладає предмет метафізики — на потім, на тисячоліття. Але це не предмет покладається, а проблема хибно розв'язується.

Андрій Баумейстер: Я й кажу, що ці герменевтичні дискусії, які стосуються того, що тексти Аристотеля є непослідовними. Коли я кажу про суперечність Аристотеля і кажу про суперечність Олексія, я сам іду до них зі своїми суперечностями. Я не кажу, що моя теза є істинною, винятковою, в абсолютному значенні. Я просто кажу про те, що це завжди є спірним. Але оскільки ми домішуємо сюди ще й стратегію перекладу, виникає інша проблема — зрозумілості перекладів, і ми повинні все ж таки орієнтуватися на певну традицію, яка існувала. Я стверджую, що, перекладаючи це як «субстанція» та «сутність», ми можемо ясніше уявити собі текст Аристотеля, ніж якщо ми шукатимемо якісь свої нові варіанти або калькувати це як «усія».

Олексій Панич: Це не калька, це транслітерація.

Анатолій Ахутін: Про працю Гайдегера або, точніше, про враження, яке ця праця, з перекладом Аристотеля, справила на Гадамера, — що «ми вперше зрозуміли, що це таке», коли він прочитав текст не в традиції, а немовби «із мови».

Андрій Баумейстер: Це спірно. У Гайдегера насильницька інтерпретація Аристотеля. Він фактично грішить проти принципів герменевтики, позаяк він нав'язує Аристотелеві те, що хоче там побачити, і абсолютно ламає його розуміння φρόνησις, його розуміння θεωρία. Це також окрема дискусія.

Сергій Пролев: Андрію, ви пропонуєте як основне перекладацьке рішення переклад «субстанція» та «сутність». І так і так. *Правильно?*

Андрій Баумейстер: Ні. «Субстанція» — це для οὐσία, а коли ми хочемо перекладати вже *essentia*, або τὸ τί ἦν εἶναι — там ми можемо перекласти як «сутність».

Сергій Пролев: Дуже добре. Ну от, саме у зв'язку з цим у мене і питання, і зауваження, бо ми зараз, я б сказав, розв'язуємо задачу не просто перекладу «усії», а взагалі структурування ситуації перекладу і виявлення тих чинників, які мають бути враховані для повноцінного перекладу. Я вже апелював до того, що ми перекладаємо мовлення, а не слово; так само, в цих рішеннях ми маємо зважати не лише на текст, власне Аристотеля, а й на життя цих понять уже в наявній традиції. Бо робити вигляд, що «є Аристотель, а от тепер з'явилися ми, і от зараз ми перекладемо», незважаючи на те, що і аристотелики були, і була схоластична традиція, і була — тут я зазначу якраз щодо «усії» — практика слововжитку вже у «вітчизняній», скажімо так, традиції, була і православно-теологічна традиція, взагалі християнська теологічна традиція, не лише православна. І в ній усе ж таки «усія» — це ж відомий богословський скандал, під час аріанської суперечки. Ὁμοούσιος — оце слово з'являється. І все ж таки, всі ці вже майже дві тисячі років — це «єдиносутність». Сказати, що Бог-Син «єдиносубстанційний» — я гадаю, просто неможливо, оскільки це вже існуюча традиція використання цього слова. От як бути з тими рішеннями, які до нас, до нашого перекладу, вже прийняла вітчизняна інтелектуальна традиція?

Андрій Баумейстер: Я відповім коротко так. У нас на важелях є дві традиції. Одна традиція богословська, в її слов'янському варіанті. Інша тра-

диція, яка займається Аристотелем з кінця XII сторіччя, це традиція спочатку схоластики, потім модерної філософії, і третій момент — переклади європейськими мовами текстів Аристотеля у XIX—XX сторіччях. Ці три традиції, які я назвав (на інших важелях), — це традиції більш потужних для нас філософів, оскільки вони передбачають тривалий схоластичний період, коли це було адаптовано і відкоментовано, було засвоєння схоластичних ідей у модерній філософії, і потім уже в цих європейських мовах схоластичний спосіб мислення відклався в мові і в способах передачі цих текстів англійською, французькою, італійською мовами. Тому я вважаю, що ми вже вислуховуємо різні традиції, ми маємо надати перевагу якійсь одній з них. Що нам важливіше: собор в Нікеї 320 року, чи наявна вісімсотрічна традиція філософії? Мені здається, ми, як філософи, маємо пожертвувати теологами.

Сергій Пролєсв: Ну, а тоді навздогін до Вашої зауваги: я розумію, що це щось штучне і провокативне питання, але чи не треба все ж таки, оскільки йдеться про переклад українською, зважати на намагання уникнути подвійного перекладу? А, зрештою, «субстанція» — це залучення латинського перекладу і штучне його перенесення в українську мову. Дійсно, тут виникає кілька колізій. Перша, наприклад: якщо нас не задовольняє «усія», як Ви завважили, в українській мові, як неприродна для української мови, то чому нас має задовольняти латинізм «субстанція» в тій самій мові, який так само чужий — ну, не так само чужий, не будемо перебільшувати, але все одно не є питома українським. І, по-друге, тут є ще м'яка колізія, але таки колізія подвійного перекладу: ми фактично транслюємо латинський переклад безпосередньо в українську мову. Якою мірою це коректно? Щодо аргументів надавання переваги тій чи тій традиції, є і ці аргументи проти цього латинського запозичення.

Андрій Баумейстер: Я думаю, що «субстанція» — це вже наше рідне українське слово, оскільки достатньо розкрити будь-який підручник з історії філософії, чи то Нового часу, чи Середньовіччя, і ми кажемо про «субстанцію», «субстанційність»... Це слово, що вже живе в українській мові давно. Хоча це нас може турбувати, може бути предметом діалогу, але термін уже існує, натомість «усія» ніколи не існувала в українській мові, і якщо ми це вводимо, ми знову влаштуємо землетрус, після якого цивілізація знов має повернутися до стабільного стану.

Олег Хома: Шановні колеги, ці аргументи — вони всі обґрунтовані. Це дискусія таких авторитетних докторів, кожен з яких має обґрунтовану думку. Як казали казуїсти, вона може бути більш чи менш обґрунтованою, але жодна обґрунтована думка не виключає іншу обґрунтовану думку. Так от, ця дискусія нерозв'язна у тому розумінні, що ми пропустили свій щасливий час, коли можна було ввести якесь однозначне відтворення для «усії». От схоластика «субстанцію-есенцію» колись запозичила, і потім її історією була гра субстанції і есенції. В слов'янській мові «сут-

ність, сутність». А українська мова до сьогодні, через те, що вона чи то зволікала, чи то як... але на сьогодні в нас немає усталеного варіанта, свідомого. Тобто тільки зараз ми починаємо свідомо докладати зусиль з рецепції Аристотеля. Практично немає перекладів. Немає людей, які присвятили хоча б 20—30 років свого життя вивченню саме Аристотеля. Грецькомовного, а не отієї порнографії, яку у нас тут інколи видають за дисертації. І тоді виходить, що у цій ситуації у нас немає іншого виходу, крім як існування вже кількох традицій як факту. Тобто коли Олексій запропонує свій обґрунтований підхід, його ніщо не зможе зупинити (сміх у залі). Він посяде своє місце у цій констеляції інших підходів, а паралельно існуватиме і підхід із «субстанцією». Тобто ми приречені на оцей «плюралізм перекладів». Якщо ми наводили в своєму «Словнику філософії» як приклад — а от, в англійській мові є *Phenomenology of Mind* і *Phenomenology of Spirit* як переклад «Феноменології духу», у нас буде крутіше, шановні. У нас одна тільки «усія» потягне он на скільки варіантів. У нас поки що немає жодного перекладу «Метафізики», але вже напрошуються три штуки. І мені здається, що цей факт треба прийняти. Я не знаю, як ці системи взаємодіятимуть між собою; може, якийсь підхід домінуватиме над рештою, а інший буде маргінальним, а потім вони можуть зближитись, але мені здається, що у нас на старті вже така позиція, що треба звикати до певного плюралізму і, скажімо так, приязно-толерантних стосунків між тими підходами. Тобто щоб зробити приємне тому, хто стоїть на іншій позиції, можна навіть сказати: «так, бачте, а мій підхід тут таки хибує», а той у відповідь каже: «а мій теж не дуже досконалий», щоб не побитись... але уніфікації тут не буде.

Олексій Панич: Я хочу подякувати всім учасникам цієї дискусії, бо дискусія, як на мене, вийшла цікавішою за власне доповідь, чого і слід було очікувати. Я не буду відповідати на всі критичні зауваження Андрія, я скажу, підтримуючи Олега, що насправді тут і не можна, і не потрібно шукати уніфікації, і що мене насправді найбільше тішить — це якраз ота поліфонія, яка у нас з Андрієм є вже кілька років. Він, наскільки я знаю, єдиний живий український неотоміст, тому для Андрія природно дивитися на грецького Аристотеля крізь призму латинського Аристотеля. За цим стоїть величезна традиція, і я не пропоную її скасувати. Я хочу запропонувати життєздатну альтернативу: ми побачимо ще іншого Аристотеля, якщо подивимося свідомо на Афіни не через Рим і не через Париж. Можна подивитися ще інакше. І три *caveats* щодо моєї позиції на завершення, просто щоб трошки виправити ситуацію. По-перше, я не є лінгвістичним шовіністом. Я не думаю, що мова так от органічно пов'язана з буттям. Я думаю, що різні мови в різних точках по-різному зближуються чи не зближуються одна з одною. Коли в латині ми маємо кілька вагомих термінів, і всі починаються з «суб-» — субстанція, субсистенція, суб'єкт... — увідповіднити щось із цього до *ὁλοκείμενον* чи *οὐσία* можна тільки «вольовим рішенням», яке потім

заднім числом може певною мірою легітимувати певна традиція. Це все не безумовно. Що стосується перекладів українською: так, я пропоную перекласти οὐσία Аристотеля «українським словом усія», натомість Андрій, як уже зазначали, пропонує перекласти οὐσία ще більш українським словом «субстанція» (до речі, у своїй книзі «Біля джерел мислення і буття» сам же Андрій, паралельно з перекладом «субстанція», багато разів послуговується і перекладом «сутність» — тут його перекладацька інтуїція, як мені здається, спрацьовує краще за його ж теорію). Ну а, зрештою, λόγος Аристотеля ми можемо відтворити як «логос», нікого ж це особливо не злякає. І колись хтось це зробив вперше. Хочеться відповісти, як той герой Аристофана у «Хмарах»: «а той, хто цей звичай вперше ввів, він що, не людиною був? так само людиною, як ти і я!». Другий момент, щодо Бога та окремого існування: мені здається, тут помилка з боку Андрія, але насправді те і те не помилка — те, що кажу я, і те, що каже він — це особливості тлумачення. Тобто всі ці тези Аристотеля про те, що воно «окреме і розглядається як окреме», я їх знаю, але, мені здається, помилка — чи принаймні ризикований крок — тут полягає в тому, щоб казати не просто «метафізика тлумачить це як окреме», а «воно існує як окреме». Коли ми переходимо від філософського аналітичного відокремлення до постулювання онтологічного відокремлення, ми робимо ризикований крок, який не очевидно вмотивований текстами Аристотеля. Всі ці цитати, які Андрій наводить, я їх дивився, і мені здається, що їх можна розтлумачити і в такому ключі: ми аналітично розглядаємо форму як окрему від οὐνολον, але онтично вона не є відокремленою. Можна так систематично тлумачити Аристотеля. До речі, не я перший сказав, що Аристотель іманентист, я можу послатися на серйозних західних дослідників, які сповідують такий самий підхід. Ну і завершу тим, з чого почав: у нас має бути і латинський Аристотель, це дуже цікавий і суверенний предмет для дослідження, і — як контрапункт йому — має бути «не латинський» Аристотель, який щось-то таке покаже, чого латинський не показує, і навпаки. Давайте зробимо кілька перекладів Аристотеля, які змагатимуться між собою.

Олег Білий: Все це дуже надихає, і в мене з'явилося таке міркування. Річ у тім, що ми ж не маємо автентичних текстів Аристотеля. Ми знаємо, як вони потрапили в систему європейської культури, і це наштовкує на думку, що кожна доба, кожна традиція — і схоластична, і наша сучасна, яку репрезентує Панич — утворює своєрідний гіпертекст, як у літературі постмодерну: уявна чи уявлювана анотація чи рецензія... І в межах схоластичної традиції був створений такий гіпертекст на ґрунті вірувань — у тому значенні, як це розумів фундатор прагматизму Генрі Джеймс: *will to believe*, тобто на ґрунті «волі до вірування». І образ, який виникає на основі цієї «віри уяви», і є черговим гіпертекстом. Ми зараз створюємо гіпертекст, і тут не може бути правих або неправих, усе залежить від того, як збудована система наших вірувань, в які вписується ця культурно-історична традиція.

ДЖЕРЕЛА

- Аристотель (1976). Аристотель. *Соч.: в четырех томах. Т. 1. Метафизика*. Москва: Мысль, 4–62.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005). Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун».
- Вестель, Ю., Листопад, І., Панич, О. (2012). «Категорії» 1–5: оригінал і три переклади. *Філософська думка*, 1, 26–58.
- Куртин, Ж.-Ф. (2011). Сутність. В *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей*. Т. 1. Київ: Дух і Літера, 110–126.
- Панич, О.О. (2013а). Сила і парадокси українського томізму. Роздуми над книгою: Баумейстер А.О. Біля джерел мислення і буття. В *Sententiae, Спецвипуск 4: Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії*, 335–349.
- Панич, О.О. (2013б). Природа, натура, єство, естество. В *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей*. Т. 3. Київ: Дух і Літера, 12–16.
- Тейлор, Ч. (2013). *Секулярна доба* / Пер. з англ. О. Панича. Т. 1. Київ: Дух і Літера.
- Aristote (2014). *Métaphysique* / Traduction (éd. de 1953) de J. Tricot (1893–1963). Éditions Les Échos du Maquis (ePub, PDF), v.: 1,0, janvier 2014. Retrieved from: [http://www.echosdu-maquais.com/Accueil/Textes_\(A-Z\)_files/Me%CC%81taphysique.pdf](http://www.echosdu-maquais.com/Accueil/Textes_(A-Z)_files/Me%CC%81taphysique.pdf)
- Aristotle (2015). *Metaphysics* / Translated by W. D. Ross. The University of Adelaide Library, University of Adelaide, web edition, 2015. Retrieved from: <https://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/metaphysics/>
- Cohen, S.M. (2016). Aristotle's Metaphysics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-metaphysics/>
- De Rijk, L.M (2002). *Aristotle: Semantics and Ontology*, vol. 1. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Frede, M., Patzig, G. (1988). *Aristoteles „Metaphysik Z“ : Text, Übersetzung und Kommentar. 2 Bände*. München: C.H.Beck.
- Kahn, C. H. (2003). *The Verb 'Be' In Ancient Greek*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Loux, M.J. (2008). *Primary Ousia: An Essay on Aristotle's Metaphysics Z and H*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Marx, W. (1977). *Introduction to Aristotle's Theory of Being as Being*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Motte, A., Somville, P. (eds.) (2008). *Ousia dans la philosophie grecque des origines à Aristote*. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Robinson, H. (2014). Substance. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: <http://plato.stanford.edu/entries/substance/>
- Yu, J. (2003). *The Structure of Being in Aristotle's Metaphysics*. Dordrecht: Kluwer.

Статтю одержано 27.09.2016

REFERENCES

- Aristote (2014). *Métaphysique* / Traduction (éd. de 1953) de J. Tricot (1893–1963). Éditions Les Échos du Maquis (ePub, PDF), v.: 1,0, janvier 2014. Retrieved from [http://www.echosdu-maquais.com/Accueil/Textes_\(A-Z\)_files/Me%CC%81taphysique.pdf](http://www.echosdu-maquais.com/Accueil/Textes_(A-Z)_files/Me%CC%81taphysique.pdf)
- Aristotle (2015). *Metaphysics* / Translated by W. D. Ross. The University of Adelaide Library, University of Adelaide, web edition, 2015. Retrieved from: <https://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/metaphysics/>
- Aristotle (1976). *Works in 4 vol.*, Vol. 1: Metaphysics. [In Russian]. Moscow: “Mysl”. [= Аристотель 1976]
- Big interpretative dictionary of contemporary Ukrainian language* (2005). [In Ukrainian]. Kyiv, Irpin: VTF “Perun”.
- Cohen, S.M. (2016). Aristotle's Metaphysics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-metaphysics/> [= Cohen 2016]
- Courtin, J.-F. (2011). Essence. [In Ukrainian]. *European dictionary of philosophies: Lexicon of untranslatabilities*, vol. 1. Kyiv: Duh I Litera, 110–126. [= Куртин 2011]

- De Rijk, L.M (2002). *Aristotle: Semantics and Ontology*, vol. 1. Leiden, Bocton, Köln: Brill. [= De Rijk 2002]
- Frede, M., Patzig, G. (1988). *Aristoteles „Metaphysik Z“ : Text, Übersetzung und Kommentar. 2 Bände*. München: C.H.Beck. [= Frede, Patzig 1988]
- Kahn, C.H. (2003). *The Verb 'Be' In Ancient Greek*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company. [= Kahn 2003]
- Loux, M.J. (2008). *Primary Ousia: An Essay on Aristotle's Metaphysics Z and H*. Ithaca, NY: Cornell University Press. [= Loux 2008]
- Marx, W. (1977). *Introduction to Aristotle's Theory of Being as Being*. The Hague: Martinus Nijhoff. [= Marx 1977]
- Motte, A., Somville, P. (eds.) (2008). *Ousia dans la philosophie grecque des origines à Aristote*. Louvain-la-Neuve : Peeters. [= Motte, Somville 2008]
- Panych, O.O. (2013a). Force and paradoxes of Ukrainian Thomism. [In Ukrainian]. *Sententiae*, special issue 4: Hermeneutics of tradition and modernity in Theology and Philosophy, 335-349. [= Панич 2013a]
- Panych, O.O. (2013b). Priroda, natura, jestvo, jestestvo. [In Ukrainian]. *European dictionary of philosophies: Lexicon of untranslatabilities*, vol. 3. Kyiv: Duh i Litera, 12-16. . [= Панич 2013b]
- Robinson, H. (2014). Substance. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/substance/> [= Robinson 2014]
- Taylor, C. (2013). *Secular age*. [In Ukrainian]. Vol. 1. Kyiv: Duh i Litera. [= Тейлор 2013]
- Yu, J. (2003). The Structure of Being in Aristotle's Metaphysics. Dordrecht: Kluwer. [= Yu 2003]
- Vestel Yu., Listopad I., Panych O. "Categories" 1-5: the original and three translations. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 26-58. [=Вестель, Листопад, Панич, 2012]

Received 27.09.2016

Oleksii Panych

ARISTOTLE'S "OUSIA": BETWEEN SUBSTANCE, ESSENCE AND NONTRANSLATABILITY

The article considers the meaning of Aristotle's οὐσία in the two key texts ("Categories" 1-5 and "Metaphysics-Z") and then asks what is the best option for rendering οὐσία in Ukrainian in this philosophical context. Translations "essence" and "substance" are equally unsuccessful due to their inadmissible one-sidedness, and also because they both impose on Aristotle the problems of post-Aristotelian philosophy. Contextual translation corrects this one-sidedness at the expense of total loss of the original Aristotle's term in the translated text. This solution is admissible for an analytical description, but hardly for translation of Aristotle's texts. In Ukrainian, there is no lexical unit that would fit for translation of οὐσία as semantic neologism. Rendering οὐσία by transliteration («усія», following the precedents of Ukrainian «логос», «категорія», «арора» etc.) seems to be the least traumatic solution for translation and commentaries to Aristotle's texts.

Keywords: οὐσία, metaphysics, ontology, essence, substance, category, subject, predicate.

Панич, Олексій — доктор філософських наук, кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник Науково-видавничого об'єднання «Дух і літера». Сфера наукових інтересів — історія західноєвропейської філософії та культури, переклад філософських творів.

Panych, Oleksii — candidate of sciences in philology, doctor of sciences in philosophy, leading research fellow at Academic and Publishing Association "Duh i Litera". Sphere of academic interests: history of the philosophy and culture of Western Europe, translation of philosophical works.
